

AKTIVITY HASIČSKÉHO ZÁCHRANNÉHO SBORU ČESKÉ REPUBLIKY V OBLASTI OCHRANY OBYVATELSTVA PRO VZDĚLÁVÁNÍ A PŘÍPRAVU STUDUJÍCÍ POPULACE

František Paulus *)

ABSTRAKT

Předložený text analyzuje vývoj vybraných ukazatelů vzdělávacích aktivit Hasičského záchranného sboru České republiky v oblasti ochrany obyvatelstva realizovaných směrem ke studující populaci a podává rámcový přehled o vzdělávání a přípravě studující populace na řešení mimořádných událostí a krizových situací.

Pro vzdělávání studující populace v problematice ochrany obyvatelstva je v podmínkách České republiky užíváno označení „Ochrana člověka za mimořádných událostí“.

Klíčové slová:

Ochrana obyvatelstva; Vzdělávání v oblasti ochrany obyvatelstva; Hasičský záchranný sbor České republiky

ABSTRACT

The presented text analyses current state of education of study population within the area of civil protection and a role of the Czech Republic Fire Rescue Service which in this system performs.

For education of study population in the issues of population protection in the Czech Republic is used designation "Population Protection in Emergency Events".

Key words:

Population protection; Education in the issue of population protection; Fire and rescue Service of Czech Republic

1 ÚVOD

Témata spojená s chováním obyvatelstva při situacích ohrožujících životy a zdraví se do systémů školní edukace dostávají přibližně od poloviny 30. let minulého

*) František Paulus, Mgr. et Mgr., MV – GŘ HZS ČR, Institut ochrany obyvatelstva, Na Lužci 204, 533 41 Lázně Bohdaneč, 950 580 431, paulus@ioolb.izscr.cz

století, tedy v době silícího mezinárodně politického napětí. Vývoj vnímání obsahu tematiky byl proto významně determinován aspekty zajišťování obrany státu. Po druhé světové válce, a v souvislosti s následným bipolárním uspořádáním světového politického řádu, byla hlavním motivem edukace hrozba ozbrojeného konfliktu, a tak výchova k brannosti zůstala její základní charakteristikou až do počátku 90. let minulého století. Zásadní změny ve vnímání bezpečnostního prostředí pak nutně vedly k revizi dosavadních přístupů k přípravě obyvatelstva [1].

Hrozba ozbrojeného konfliktu sice nebyla odstraněna, byla však odsunuta na pozadí zájmu a do centra pozornosti se dostaly výzvy, které nebyly přímo spojovány s vojenskými aspekty bezpečnosti [2]. V důsledku těchto trendů bylo upouštěno od tradičních forem edukace v předmětné oblasti. Vedle zmíněného odlišného pohledu na aktuálnost hrozeb byl důvodem také ideologický rozměr přístupu k výuce této problematiky. V roce 1991 byl proto vydán zákon č. 217/1991 Sb. [3], který bez pokusu o transformaci *de iure* zrušil systém branné výchovy a *de facto* vedl k zániku dosavadního systému přípravy studující populace.

Později však s ohledem na celospolečenský proces přeměny, kdy bylo stále více akcentováno přenášení některých kompetencí v oblasti ochrany obyvatelstva na občany, sílila potřeba edukace obyvatelstva v souvislosti se zvládáním mimořádných událostí. Opětovné zavedení přípravy přímo na školách se jevilo jako efektivní způsob řešení.

V současnosti je vzdělávání studující populace v oblasti ochrany obyvatelstva označováno jako jeden z významných aspektů efektivního fungování bezpečnostního systému ČR. Bezpečnostní strategie ČR z roku 2015 [4] vnímá posilování veřejné informovanosti jako jeden z bezpečnostních zájmů státu. Vedle Bezpečnostní strategie, která je základním dokumentem bezpečnostní politiky, je otázkou vzdělávání studující populace v oblasti ochrany obyvatelstva věnována pozornost v Koncepci ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030 (dále jen „Koncepce ochrany obyvatelstva“) [5]. Koncepce ochrany obyvatelstva definuje celkem pět strategických priorit ochrany obyvatelstva klíčových pro období do roku 2030, přičemž zvyšování schopností občanů v oblasti sebeochrany prostřednictvím systému vzdělávání je tématem jedné z těchto priorit.

Hasičský záchranný sbor České republiky (dále jen „HZS ČR“) plní úlohu zpracovatele [6] Koncepce ochrany obyvatelstva a orgánu státní správy zodpovědného za realizaci oblasti ochrany obyvatelstva a naplňování jejích strategických priorit, tedy včetně strategické priority relevantní pro oblast edukativního působení.

Zaměření předloženého textu především reflektuje uvedené potřeby Bezpečnostní strategie ČR a Koncepce ochrany obyvatelstva a zaměřuje se na popis aktivit HZS ČR realizovaných v diskutované oblasti, a to zejména na přímou účast na výuce dětí a žáků a přípravu učitelů. Sledovány jsou preprimární, primární a sekundární úroveň vzdělávání.

2 VZDĚLÁVÁNÍ STUDUJÍCÍ POPULACE V OBLASTI OCHRANY OBYVATELSTVA

V podmínkách ČR je pro vzdělávání studující populace v problematice ochrany obyvatelstva užíváno označení „Ochrana člověka za mimořádných událostí“ (dále jen „OČMU“). Jeho posláním je vytvářet a udržovat soubor znalostí a dovedností potřebných k minimalizaci negativních důsledků mimořádných událostí a tím přispět k osvojování potřebných kompetencí pro eliminaci možných následků těchto situací. Žáci by po absolvování měli být schopni poskytnout případnou pomoc sobě a dalším osobám, a to alespoň po nezbytnou dobu do příchodu profesionální pomoci ze strany složek bezpečnostního systému.

Je však nutné uvést, že vedle OČMU, která z hlediska odborné působnosti spadá do gesce Ministerstva vnitra – HZS ČR, jsou realizovány další programy zaměřené na posilování principů sebeochrany a vzájemné pomoci a obsahující bezpečnostní témata. V odborné působnosti Ministerstva obrany se jedná o program „Příprava občanů k obraně státu“, v působnosti Ministerstva zdravotnictví „Ochrana zdraví“ a v působnosti Ministerstva dopravy „Dopravní výchova“.

Základní rámec pro vymezení problematiky OČMU je tvořen zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání [7] a příslušnými kurikulárními dokumenty, zejména tzv. Rámcovými vzdělávacími programy (dále jen „RVP“). RVP formulují obecně závazné rámce vzdělávání a jsou dále rozpracovány na úrovni jednotlivých škol do podoby konkrétních Školních vzdělávacích programů. Školy při tomto procesu vycházejí z vlastních možností, podle kterých volí relevantní didaktické metody a organizační formy.

RVP jsou v současnosti jedinými závaznými dokumenty pro výuku tematiky OČMU. Požadavky na základní standardy z hlediska obsahové náplně výuky a jim odpovídající didaktické formy zde nejsou obsaženy. V současnosti je tematika OČMU součástí různých vzdělávacích oblastí. Na úrovni základního a středního vzdělávání je problematika rozptýlena zpravidla do 6 až 7 vyučovacích předmětů. Systém výuky je pak nejvíce rozmělněn na úrovni středního vzdělávání, kde je pro každý obor středního odborného vzdělávání vypracován samostatný kurikulární dokument. Celkem se jedná o 284 kurikulárních dokumentů, což znamená 284 přístupů k výuce tematiky OČMU. [8]

3 AKTIVITY HZS ČR

Blíže jsou sledovány následující aktivity HZS ČR:

- výuka dětí a žáků;
- příprava učitelů.

Pro doplnění přehledu a pro úplnost je však nutné uvést také aktivity HZS ČR realizované prostřednictvím tzv. projektů preventivně výchovné činnosti. Tyto

projekty je možné označit jako doplňkovou formu vzdělávání. Jejich výstupy jsou využitelné přímo školami nebo prostřednictvím HZS ČR při výuce žáků, ale také při přípravě učitelů. Téma projektů preventivně výchovné činnosti však není s ohledem na rozsah problematiky součástí tohoto příspěvku.

3.1 VÝUKA ŽÁKŮ

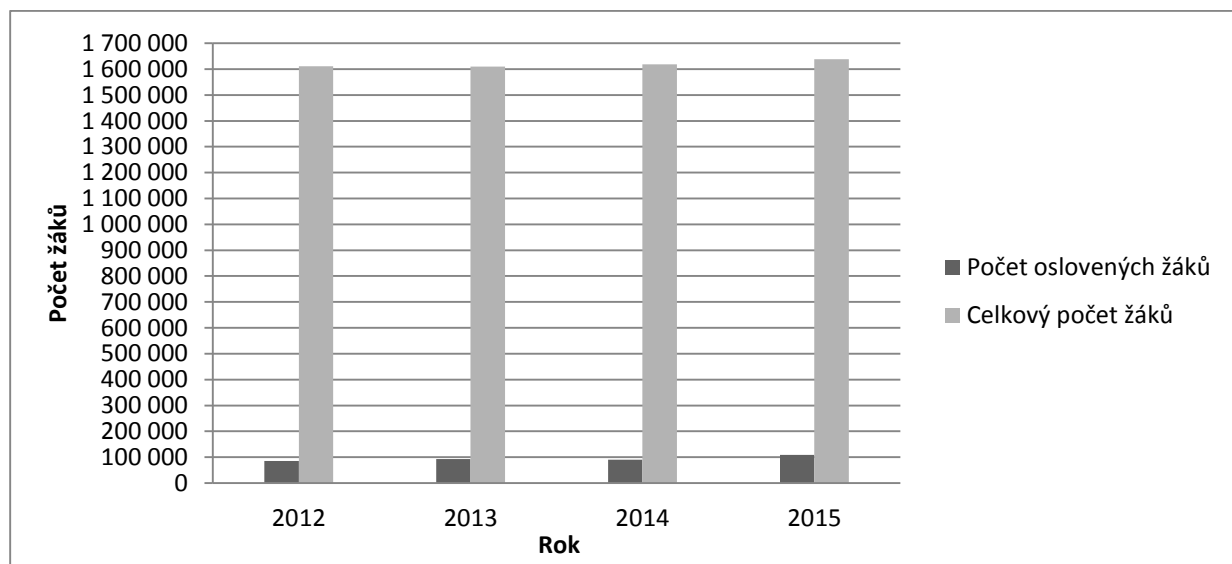
Ve vztahu k přípravě a výuce dětí a žáků jsou realizovány především přednášky a besedy s žáky přímo na školách, pořádány pohybově-vědomostní soutěže nebo exkurze na stanicích.

Bližší vymezení aktivit HZS ČR realizovaných prostřednictvím přímé účasti na výuce je uvedeno v tabulce 1 a graficky znázorněno v obrázku 1. [9, 10]

Tabulka 1 Aktivity HZS ČR – výuka žáků

ROK	OSLOVENÝCH ŽÁKŮ*		ŽÁKŮ CELKEM		OSLOVENÝCH ŽÁKŮ ŽÁKŮ CELKEM (%)	
	<i>Celkem</i>	<i>Roční průměr</i>	<i>Celkem</i>	<i>Roční průměr</i>	<i>Za rok</i>	<i>Souhrnný roční průměr</i>
2012	84 930	94 223	1 610 839	1 619 460	5,3	5,8
2013	93 174		1 609 773		5,8	
2014	89 795		1 618 869		5,5	
2015	108 993		1 638 359		6,7	

* Uvedené počty nezahrnují pohybově vědomostní soutěže a exkurze na stanicích. Důvodem je skutečnost, že v rámci statistického výkaznictví těchto aktivit nelze rozlišit zastoupení dětí a žáků.

Obrázek 1 Aktivity HZS ČR – výuka žáků

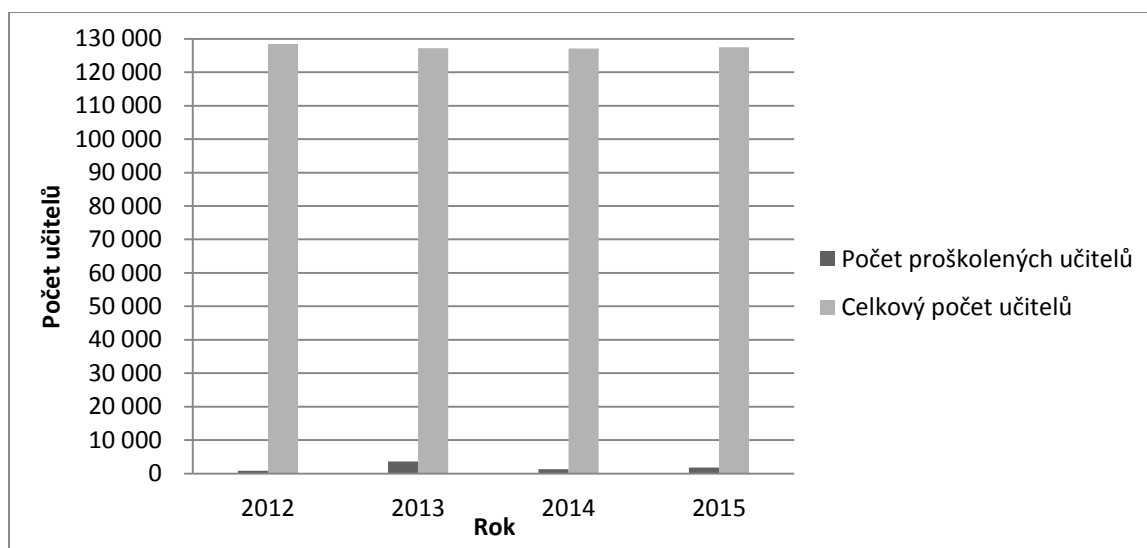
3.2 ŠKOLENÍ UČITELŮ

HZS ČR připravuje a realizuje vlastní akreditované kurzy, prostřednictvím kterých dochází k částečnému obsahovému a metodickému usměrňování výuky.

Bližší vymezení souhrnných aktivit HZS ČR směrem k lektorské činnosti je uvedeno v tabulce 2 a graficky znázorněno v obrázku 2. [9, 10]

Tabulka 2 Aktivity HZS ČR – školení učitelů

ROK	PROŠKOLENÝCH UČITELŮ		UČITELŮ CELKEM		PROŠKOLENÝCH UČITELŮ UČITELŮ CELKEM (%)	
	<i>Celkem</i>	<i>Roční průměr</i>	<i>Celkem</i>	<i>Roční průměr</i>	<i>Za rok</i>	<i>Souhrnný roční průměr</i>
2012	830	1 879	128 471	127 554	0,6	1,5
2013	3 558		127 197		2,8	
2014	1 304		127 066		1	
2015	1 822		127 482		1,4	

Obrázek 2 Aktivity HZS ČR – školení učitelů

4 ZÁVĚR

Pro výuku tematiky OČMU jsou v ČR jedinými závaznými dokumenty RVP. Jejich současná podoba jednoznačně podporuje mezipředmětový přístup ke vzdělávání, což vede ke stavu, kdy tematika je vyučována v rámci několika předmětů. Ve výsledku jsou tak kladeny zvýšené nároky na dovednost dětí a žáků spojovat dílčí informace v jeden funkční celek využitelný v reálných situacích a zvýšené nároky na odborné kompetence vyučujících.

Počet oslovených dětí a žáků a celkový počet žáků vykazují za sledované období lineárně rostoucí trend. HZS ČR pak v průměru ročně přímo osloví při zprostředkování tematiky OČMU 5,4 % žáků. Za předpokladu, že je výuka tematiky na školách skutečně realizována, je v naprosté většině zprostředkovávána vyučujícími. Předběžné výsledky šetření provedeného Českou školní inspekcí však nasvědčují skutečnosti, že výuce tematiky není na školách věnována adekvátní pozornost, což v důsledku vede k celkově nízkému povědomí o způsobech chování v souvislosti

s mimořádnými událostmi a krizovými situacemi a uvedený stav se pak negativně promítá fatalností následků těchto situací.

Počet proškolených učitelů má za sledované období lineárně rostoucí trend. Výjimkou byl rok 2013, kdy v důsledku novelizace zakotvení tematiky OČMU do stávajících RVP byla zaznamenána přechodně zvýšená účast na akreditovaných kurzech HZS ČR. Celkový počet učitelů se za sledované období významně neměnil. Z celkového počtu učitelů je pak ze strany HZS ČR proškolen v průměru ročně 1,5 %. Uvedené zjištění je klíčové především ve vztahu k výše uvedeným skutečnostem. Naprostá většina vyučujících tedy zprostředkovává výuku tematiky OČMU dětem a žákům bez odborné supervize HZS ČR.

LITERATURA

- [1] PAULUS, František. Východiska vzdělávání studující populace v oblasti bezpečnosti v zemích skupiny Visegrádské spolupráce. *The Science for Population Protection*. 2016, roč. 8, č. 1. s. 67-76. ISSN 1803-568X.
- [2] PAULUS, František. Úloha a postavení ochrany obyvatelstva v našich podmínkách. In: J. Štětina ed. *Zdravotnictví a integrovaný záchranný systém při hromadných neštěstích a katastrofách*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2014, s. 172 – 183. ISBN 978-80-247-4578-7.
- [3] Česká a Slovenská federativní republika. Zákon č. 217 ze dne 15. 5. 1991 o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 17/1976 Sb. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. 1991, částka 44.
- [4] *Bezpečnostní strategie České republiky 2015*. [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/bezpecnostni-strategie-2015.pdf>
- [5] *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030*. [online]. [cit. 2015-01-05]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/Koncepce-ochrany-obyvatelstva-2020-2030_1_.pdf.
- [6] Česká republika. Zákon č. 239 ze dne 28. 6. 2000 o integrovaném záchranném systému. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2000, částka 073.
- [7] Česká republika. Zákon č. 561 ze dne 24. 9. 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190.
- [8] PAULUS, František. Vzdělávání studující populace v oblasti ochrany obyvatelstva a role Hasičského záchranného sboru České republiky. In: *11. doktorandská konference, Nové přístupy k zajištění bezpečnosti státu*. Brno: Univerzita obrany, 2016, s. 288-295. ISBN 978-80-7231-455-3.
- [9] *Statistická ročenka školství – Výkonové ukazatele*. [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/statisticka-rocenka-skolstvi-vykonove-ukazatele>
- [10] *Statistické ročenky Hasičského záchranného sboru ČR*. [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/statisticke-rocenky-hasicskeho-zachranneho-sboru-cr.aspx>